

Senem KURTAR*

***Sezginin Arı Formu ya da
Formel Sezgi Olarak Kant'ta Zaman:
Heidegger'i Marburg Okulu'ndan Ayıran Yitimsellik Paradoksu***

Özet

Bu çalı ma, Kant için, sezgi ve dü üncenin “ortak kökü”nün imgelem oldu unu savlayan tartışıl malı görüş ü do rultusunda Heidegger'in Kant yorumunu ayrıntılı bir biçimde açıklamaktadır. Bu ba lamda, Heidegger için, Kant'ın imgelem anlayı ı, dü üncenin tamamen “synthesis speciosa” (ya da “figüratif sentez”) olarak sezgi ile ili kili oldu u dü üncesini gerekçelendirmektedir. Bu açıkça, bizim tüm bili sel yetilerimizin, insan varlı ı olarak Dasein ve Varlık'ın kendisinin yitimselli i temelinde, kökensel olarak yitimli oldu unu söylemektir. Heidegger'in belirtti i gibi, “insan asla, varlı ın kendisini açı a çıkarmak bakımından mutlak ve yitimsiz de ildir; ancak yalnızca gücü yetti i kadar onu anlama çabasındadır”. Heidegger'e kar ıt olarak, Marburg Okulu Yeni-Kantçıları, Kant için, varlıkbilimsel olanın yitimsizli inin en genel anlamda ‘olan’ın deneyimi ile ili kili oldu unu irdeler. Bu nedenle, Yeni-Kantçılar, yalnızca bu türden bir anlayı ın, insan gibi yitimli bir varlı ın bilgi, us ya da hakikate ula abilirli ini açıklayabilece ini savunur. Yeni-Kantçılar'a göre, Kant'ın sorunu tam da udur: “nsan yitimselli i hem zorunlu hem de evrensel hakikatlerin olanaklılı ını nasıl sa layabilir?” “Sentetik apriori yargılar nasıl olanaklıdır?”. Bu çalı ma, ayrıca “sezginin arı formları” ve “formel sezgi” arasındaki ayrımın, Heidegger-Marburg Okulu arasındaki tartışmaların asıl nedeni oldu unu açıklı a kavu turmaktadır.

Anahtar Sözcükler

Yitimsellik, Sezginin Arı Formları, Formel Sezgi, A kınsal mgelem, Tamamlayıcı mgelem, Heidegger, Kant, Marburg Okulu.

* Ö r. Gör. Dr., Ankara Üniversitesi DTCF Felsefe Bölümü.

Time as Pure Form of Intuition or Formal Intuition in Kant: The Paradox of Finitude Which Differentiate Heidegger from Marburg School

Abstract

This article critically examines Heidegger's interpretation of Kant, regarding his controversial thesis that, for Kant, intuition and thought has a "single root" as imagination. That is, for Heidegger, Kant's theory of imagination, uncovers the idea that all thought have a relation to intuition as a "synthesis speciosa". This means that our all cognitive powers are primordially finite on the basis of the finitude of human being as Dasein and Being as such. As Heidegger puts it, "man is never absolute and infinite in the creativeness of being itself, but only in so far he is engaged in comprehending it". As opposed to Heidegger, Marburg School Neo-Kantians claim that infinity of the ontological is essentially tied to the experience of the ontic for Kant. Then Neo-Kantians maintain that such an understanding allows a finite creature such as man attains to knowledge, reason, or truth. According to them, Kant's problem is precisely this: "how, given this human finitude, could there ever be truths which are both necessary and universal? , "How are synthetic a priori judgements possible?" This study also articulate difference between the "pure forms of intuition" and the "formal intuition" to pinpoint Heidegger-Marburg School disputation.

Key Words

Finitude, Pure Forms of Intuition, Formal Intuition, Productive Imagination, Reproductive Imagination, Heidegger, Kant, Marburg School.

G R

"Bilgi¹, öncelikle sezgidir" (Heidegger 1965:). Bilginin olanaklılığı nda sezgiye kökensel öncelik tanıyan bu yargı, Heidegger'in Kant yorumunun temelini biçimlendirir.² *Arı Usun Ele tirisi*³'nin derinlikli bir biçimde anlaşılabilmesi, sezginin bilgiye önceliğinin sorgulanmasını gerektirmektedir (Heidegger 1965: 28). *Varlık ve Zaman*⁴, "varlıkbilimin temel sorunsalının zaman görüngüsünün uygun bir biçimde görülmesi ve açıklanması" oldu u savında temellenir (Heidegger 2002: 26). Heidegger

¹ *Erkenntnis*.

² Husserl'e göre, Heidegger'in bu yaklaşımı Kant'ın 'duyarlık' (*Sinnlichkeit*) kavramına duyusal olarak değil, varlıkbilimsel olarak yönelmesinde temellenmektedir. "*Bilgi, öncelikle sezgi midir?*" yoksa "*olanın kendisinin doğrudan tasarımının tasarımı mıdır?*" Husserl soruyor: "*Bu, Kant mıdır?*" Husserl'e göre, Heidegger, Kant'ı kendi öyküsünün içine yerle tirmiştir. Bu öykünün temel başlığı ise 'varlıkbilimsel sentez' (ya da *imgelemin a künsal sentezi*)'dir. Varlıkbilimsel sentez, birinin kendini açması yani, kendi dışındaki olan bir şey'e doğrudan kendini yitimsel olarak açmasıdır (Palmer 1997: 17).

³ *Kritik der Reinen Vernunft*.

⁴ *Sein und Zeit*.

için, zaman görüngüsünün açılması ve insan bilgisinin öncelikle sezgi⁵ olması arasında kökensel bir ili ki vardır. Bilgi, zamanın kendisini insan varlığına yitimsellik⁶ olarak açmasıdır. Bilginin ilk bağıncısının sezgi olması bilgi ve zamanın kendini yitimsellik olarak açması arasındaki bağıntıda temellenmektedir. Heidegger'e göre, Kant, *Arı Usun Ele tirisini*'nin ilk tümcesinde, *Ele tiri*'sinin temel tasarısını biçimlendirmiştir: "Her ne durumda ve anlamda olursa olsun nesnelere ilişkin bilginin biçimi, nesnelere doğrudan ilişkin olan ve düşününce tüm içeriğini veren sezgidir (A 19 B33)" (Kant 1965: 65). Sezginin önceliğini vurgulayan söz konusu yargının kılavuzluğunda, Heidegger, Kant'ın ilk *Ele tiri*'sini *Varlık ve Zaman*'ın temel varlıkbilim tasarısı bağlamında derlendirdi. Thomas Langan, *Kant ve Metafizik Sorunu*⁷'na yazdığı önsözde bu çalışmanın *Varlık ve Zaman*'daki temel varlıkbilim tasarısı ile *Arı Usun Ele tirisini*'nin kesime noktası olduğunu irdeler. Langan'a göre, Heidegger, Kant'ın yapıtını, temel varlıkbilim tasarısı bağlamında ve güdümünde açıklar:

Varlıkbilim tarihine karşılık ve Varlık ve Zaman'ın temel bulguları ile Heidegger, *Arı Usun Ele tirisini*'nde anlamın zamansal ufku olarak açıklanan imgelemin birleştirici yapısının ağınsal çözümlemesini olanaklı olduğunu faydalı bir biçimde dönüştürmeye çalışır. Dolayısıyla, Kant ve Metafizik Sorunu'nda varlıkbilim tarihi, Varlık ve Zaman ve Arı Usun Ele tirisini temel varlıkbilim için bir araya getirilir (Heidegger 1965:xiii).

Kant'ın bilginin öncelikle sezgi olduğunu anlatan savıyla *Ele tiri*'ye bağlaması, "insan bilgisinin kökensel yitimselliği" (Heidegger 1965: 27) konusunun önemini görünür kılar. Bu anlamda, Kant'ın tanıtlamayı bıraktığı geleneksel metafiziğin (ya da varlıkbilimin) mantığını temel kavramları olarak ele aldığı kategorileri ile zaman görüngüsü arasındaki ilişkiyi kurmuş olmasıdır. Heidegger'e göre, *Arı Usun Ele tirisini*'ndeki *ematizm* bölümü, kategorilerin (ya da geleneksel metafiziğin 'varlık' anlayışının) kökensel olarak 'zaman'la ilişkili olduğunu en açık tanıttır:

Anlamının arı kavramı, çoklu arı sentetik birliğini içerir. Zaman, iç duyuya ait çoklu arı formel olarak ve bu nedenle de tüm tasarımlar arasındaki ilişkiyi olmasınca arı sezgide apriori bir çokluk içerir. Dolayısıyla zamanın ağınsal belirlenimi kategori ile türde değildir. Zamanın birliği, aprioriteli ve evrensel bir ilke olmasını bu türde sağlar. Kategorilerin görünüşlere⁸ uyarlanması yalnızca zamanın ağınsal belirlenimi ile olanaklıdır (B178 A139) (Kant 1965: 181).

Heidegger'e göre, zaman ve kategoriler ya da metafiziğin varlık anlayışı arasındaki ilişkinin açıklanması demek zamanın deneyimi olanaklı kılan ilkelerin apriori olması ile bağlantısını bu bağlamda da tüm varlıkbilimin kökeninde bulunan doğasını açıklamak demektir. (Ancak bu, hiçbir durumda, Kant'ın *Ağınsal Dedüksiyon*'un *B Baskısı*'nda ve *ematizm* bölümünde temellendirmeye çalıştığı zamanın nesneliliği ya da ağınsal belirlenimi anlamına gelemeyiz.) Bu nedenle, *Arı Usun Ele tirisini* metafiziğin temelini ortaya koyma tasarısı üzerine kurulu bir sistematiğe sahiptir. Dolayısıyla, *Kant ve Metafizik Sorunu*, *Varlık ve Zaman*'ın ölümlüde

⁵ *Anschauung*.

⁶ *Endlichkeit*.

⁷ *Kant und das Problem der Metaphysik*.

⁸ *Erscheinung*.

temellendirdi i zaman anlayı ı yani Dasein'in yitimselli i ile varlı ın açılması arasındaki ili kiyi, Kant'ın sezgiyi önceleyen yargısı ve bu yargıyı destekleyen savlarının yol göstericili inde aynı tasarıda kesi tirmektedir. Ancak bu kesi me, Heidegger'in Kant'ın savlarını derinlikli olarak çözümlemesinde ve yorumlamasında açı a çıkar. Burada, Kant'ın metninde söylenenlerin do rudan anla ılması de il, söylenenlerin topra nda gizlenen örtük anlamların çekiçlenmesi, e elenip açı a çıkarılması amaçlanmaktadır. "Heidegger, Kant'ın çözümlemekten kaçındı ı sorunları çözmeye çalı arak Kant'ı a ar. Kant'ın temel felsefi sorunlarına kökensel olarak yakla ır. Bu nedenle, Heidegger'in Kant yorumu özgün bir felsefe biçimidir" (Weatherstone 2002: 13).

Heidegger için, Kant'ın ele tirisinin temeline koydu u sentetik bilginin apriori olma aray ı, birçok Yeni-Kantçı yakla ımın yaptı ı ve anladı ı gibi modern bilgi ya da deneyim kuramının, modern bilimin kökeni de il, bilginin varlıkbilimsel kökeninin ve bu anlamda da tüm metafizi in temelini sorgulanmasıdır. Heidegger'in *Arı Usun Ele tirisi*'nin bilgikuramsal okumalarına köktenci kar ıtılı ı, yapıtın ilk baskısındaki (*A Dedüksiyon*) temel savlara ve *ematizm* bölümüne dayanmaktadır. Bu anlamda, *Arı Usun Ele tirisi*'nin temel sorunsalının sentez konusu oldu unu savlayan, Heidegger'e göre, insan bilgisinin yitimsel yapısının açıklı a kavu ması için, sezginin arı-apriori ko ullaarının açılması zorunludur. Kant'ın *A kınsal Estetik* bölümünde 'zaman' ve 'uzam' olarak irdeledi i bu ko ullaar aynı zamanda *sezginin arı formları* olarak da açıklanır. Heidegger, Kant'ı bu konuda yeterince açık bulmaz. Di er yandan, sezginin arı formu olarak 'zaman'ın, bir di er arı form olan 'uzam'a öncelikli oldu unu savlar. *Arı Usun Ele tirisi*'nin metafizi in temellendirilmesi biçiminde yorumlanmasını olanaklı kılan, 'zaman'a verilen kökensel önceliktir. 'Zaman'ın duyulur sezginin arı formu olması bakımından ta ıdı ı kökensel öncelik, Heidegger'i, 'anlama'⁹, 'duyarlık'¹⁰ ayırımına ve bilginin olanaklı ı sorununa götürür. Buradaki temel sorunu, Kant'ta anlama ve sezgi ya da duyarlı ın nasıl bir araya gelebilece i ya da birbirine uygun olabilece i ve bilgiyi olu turabilece i sorusu biçimlendirir. Anlama ve duyarlı ın örtü ebilmesi için sentez yetisine gereksinim vardır. Kant için, bu yeti 'imgelem'dir: "En genel anlamıyla sentez, imgelem gücünün bir sonucudur. Ruhun kör ama ondan ayrılamaz olan bir i levidir ve bu nedenle bilinemez. Ancak nadiren bilincine varılabilir (A 78 B 103)" (Kant 1965:111).

Heidegger, *temel varlıkbilim* tasarısı ba lamında, Kant'ın imgelem ve sentez arasında kurdu u kökensel ili kiyi anlatan sözlerini iki biçimde sorunla tırır. İki, imgelemin sentez niteli inin sorgulanması, ikincisi imgelemin insan deneyimi ve bilgisi için neden kökensel oldu unun açıklı a kavu turulmasıdır. Buradan da anla ı laca ı üzere imgelem, hem sentetik hem de kökensel bir yeti olarak bilginin açı a çıkmasında temel olu turmaktadır. mgelemin kökenselli i, yapı ve i levlerindeki karma ıklı ı bildirmektedir. mgelem, 'anlama' ve 'sezgi'yi olanaklı kılan "ortak kök"tür (Heidegger

⁹ *Verstehen*. Kant, *Arı Usun Ele tirisi*'nde 'anlama' kavramını iki biçimde kullanır. Bunlardan ilki anlamanın dar anlamı yani *Verstehen*'dir. Ancak geni anlamıyla 'anlama' bilince ve ruha (*Gemüt*) da denk gelmektedir. Kant, A 131 B 170'de, "anlama dedi imde aynı zamanda dar anlamıyla anlama, akıl ve yargıya da gönderimde bulunuyorum ve bunların aynı i leve sahip oldu unu dü ünüyorum" sözleriyle açıklar (Kant 1965: 176).

¹⁰ *Sinnlichkeit*.

1997: 64). Herhangi bir yerde herhangi bir ayırım ortaya konulmuşsa (anlama ve duyarlık ya da sezgi ayırımı gibi) orada bu ayırımı ortaya koyan bir ortak kök de olmalıdır. Arı bilgiyi olanaklı kılan arı anlama ve arı sezginin imgelemdeki birliktir. Heidegger'e göre, imgelemin ortak kök olduğu söylemek de bilginin kökeninin anlaşılabilmesi için yeterli değildir. Burada soru, imgelemdeki birliktir neyin olanaklı kıldığı sorusuna dönüşür ve ortak kökün 'ortak'lığını anlamaya yönelir. Imgelemdeki birliktir, 'ortak'lığını, neyin olanaklı kıldığı sorusunun yanıtı *A kınasal Dedüksiyon* bölümünün *A Dedüksiyon*'da gizlidir. *A Dedüksiyon*'da bilgi ve sentezin temel kaynakları üçtür. *B Dedüksiyon*'da bu kaynakların ikiye indirildiği görülür. Heidegger, bu noktada, imgelemin birlik yetisini tamalğının a kınasal birliktirine öncel olarak konumlandırılan bir açıklama yapar. Tamalğının birliktir ilk ve öncelikli birlik anlamaz. *A Dedüksiyon*'da yer alan açıklamalar bunun tanıtı olarak anlaşılmalıdır:

Tamalğının a kınasal birliktir imgelemin arı sentezi ile ilişkilidir. Bu, çoklu bir bilgiyle birleştirilme olanaklarının köküdür. Ancak yalnızca imgelemin a kınasal¹¹ sentezi apriori olarak yer alabilir. Tamamlayıcı sentez, deneysel köküllere bahlıdır. Bu nedenle, imgelemin arı sentezindeki zorunlu birlik ilkesi tüm bilgi ve deneyimi olanaklı kılan temel olarak tamalğıya önceldir (A 118) (Kant 1965:142–143).

Heidegger'e göre, *A Dedüksiyon*'da imgelem, tüm bilgi ve deneyimi olanaklı kılan temel olarak açıklanmaktayken, *B Dedüksiyon*'da tamamlayıcı imgelemin deneysel sentezine indirgenmiştir. John Llewelyn'e göre, Heidegger'in *A kınasal Dedüksiyon* yorumu oldukça kötümserdir. "Heidegger, Kant'ın ilk baskıda zaman görüngübilimi için adeta kilit bir kavram olan a kınasal imgelemi, ikinci baskıda kaldırıp attığını savlamaktadır. Ancak bu doğru değildir. B152'de Kant, a kınasal imgelemi deneysel-ruhbilimsel sınırlandırmalar bahamında tamamlayıcı imgelemle taban tabana karşıt bir biçimde ele alır" (Llewelyn 1999: 33). Ancak Heidegger'e göre, anlama ve duyarlılığın birbirinden bağımsız yapıları ve bilginin her şeyden önce sezgi olması temelinde, *B Dedüksiyon*, *A Dedüksiyon*'a tamamen karşıt bir biçimde, a kınasal imgelemin sentezini, anlamının duyarlılığa etkisi olarak açıklamakta ve sentezi deneysel senteze indirgeyerek onun a kınasal yapısını ortadan kaldırmaktadır. Bu anlamda, Heidegger için, imgelemin sağladığı birliktir temel olanaklı *ematizm*'dir. Imgelem, biçimlendirme ve birleştirme yetisidir ve en genel anlamda nesnelğin ufku oluşturur. Diğer yandan, a kınasal biçiminde imgelem, sezgi ve anlamayı ya da 'düñce'yi birleştirir. Bununla birlikte, onlar arasındaki ayırımın ikincil-türetilmiş bir ayırım olduğu da tanıtı olur. Tüm diğer yetiler alımlamayı bir biçimde imgelemden türetilir. Arı sezgi, arı kuramsal us, arı kılğısal us temel olarak imgelemdir. A kınasal imgelem ise zamanın kökensel olarak açığa çıkması ya da yitimsellik (Heidegger 1965: 171).

A kınasal imgelemin zamanın ta kendisi olarak açıklanması, daha önce irdelendiği gibi, *Arı Usun Ele tirisisi* ve zaman görüngüsü arasındaki kökensel-

¹¹ Heidegger, Kant'ta imgelemin iki seviyeden söz eder: *Einbildung* olarak imgelem yetisi 'nesnenin sezgisel tasarımı'dır. Metinde *Einbildung* olarak imgelem 'a kınasal imgelem' biçiminde Türkçeleştirilecektir. Imgelemin diğer seviyesi deneysel bir niteliğe sahiptir. Deney verilerini tamamlama seviyesi görür. Almanca *bildung* kavramı ile betimlenen bu imgelem yetisi ise 'tamamlayıcı imgelem' olarak Türkçeleştirilecektir (Heidegger 1997: xix, 229).

varlıkbilimsel ili kinin tanıtıdır. Cristopher Macann, Kant'ta zaman ve uzamın yalnızca bilinç formları olarak anlaşılamayacağını, varlıkbilimsel yorumunda, bu formların insan varlığının en temel belirlenimi olduğunu irdeler:

Kant, bizi, zaman ve uzamın bizde yani yitimli insan varlıklarında bulunduğunu düşünmeye çağırır. Ancak zaman ve uzamın bizde olması iki yorumu içinde barındırır: a) kınasal ve varlıkbilimsel. Zaman ve uzam bizde bilincin formları olarak bulunabileceği gibi, bizler kendimizi uzamsal-zamansal (spatio-temporal) varlıklar olarak da düşünürüz. Bu bağlamda, zaman ve uzamın arı formları, Kant için, bilincin formlarıyken, varlıkbilimsel yorumunda beden uzam olarak bizdedir ve eylem benim varlığının bir beden olarak zamanla masıdır (Macann 1992:239-240).

Zaman ve uzamın varlıkbilimsel açılımı için dayanak noktası Kant'ın *B Dedüksiyon*'da yaptığı *sezginin formları* ve *formel sezgi* ayrımıdır. Heidegger için, *B Dedüksiyon*'da yer alan bu ayrım, sentezin kökeninin açıklığı kavması ve varlıkbilimsel sentezin *Arı Usun Ele tirisini*'ndeki merkezi konumunun görünür kılınması konusunda önemli bir adımdır. Diğer yandan, Heidegger'in varlıkbilimsel Kant yorumu ile Marburg Okulu Yeni-Kantçıları'nın bilgikuramsal Kant yorumu arasındaki temel tartışmaların ve derin ayrımın kaynağı, zaman ve uzamın *sezginin formları* olarak mı yoksa *formel sezgi* olarak mı öncelikli olduğu sorusunda temellenmektedir. Bu tartışmada, sözü edilen tartışmalar *Arı Usun Ele tirisini*'nin temel tasarısı bağlamında irdelenecek ve değerlendirilecektir. Öncelikle Heidegger'in Kant üzerine yazılmış olan iki yapıtı, *Kant'ın Arı Usun Ele tirisinin Görüngübilimsel Yorumu* ve *Kant ve Metafizik Sorunu*'nun özellikle *9. bölümü* temele alınarak buradaki tartışmalara yer verilecektir. Bu tartışmaları, Marburg Okulu Yeni-Kantçıları'nın Kant'ta sentezin olanaklılığı ve bu olanaklılıkta zaman ve uzamın yeri konusundaki görüşlerinin irdelenmesi izleyecektir. Son olarak, her iki yaklaşımın genel bir değerlendirilmesi yapılacak ve çalışmanın başlangıcını biçimlendiren "*bilgi öncelikle sezgidir*" yargısı temelinde, Heidegger'in Kant yorumu aracılığıyla nasıl bir düşünsel devrimin altına imza attığı açıklığı kavuşturulacaktır.

“Sezginin Formları” Neden Kökenseldir?

Heidegger, Kant'ın 26. Kısmın dipnotunda yaptığı *sezginin formları* ve *formel sezgi* ayrımını temel alarak, sezgideki çoklu birliğin kökensel birliğinde kategorileri içermeyen bir nokta bulur. Heidegger için, bu birlik bir sentez yani farklı yapıların birbirine uygun ve tutarlı bir biçimde bir araya getirilmesi, bir birleştirme edimidir. Ona göre, sezginin çoklu birliğine ait olan kökensel birlik bir *syndosis* olabilir. Heidegger'e göre, Kant, bu kavramı hiç kullanmaz. *Arı Usun Ele tirisini*'nde 26. kısım üçüncü paragraf bunu açıkça gösterir:

Zaman ve uzamın tasarımlarında biz, dış ve iç duyulur sezginin a priori formlarına sahibizdir ve bu formlar görünüş çoklu birliğine kavrayışın sentezine uygundur. Çünkü sentez, sadece bu formlara göre olur. Ancak zaman ve uzam a priori olarak yalnızca duyulur sezginin formlarıdır. Onlar, çoklu birliğine ait olan, içeren sezgilerdir. Ve bu nedenle de bu çoklu birliğine ait belirlenimle tasarısallaşırırlar...(Kant 1965: 170).

Bu pasajda, Heidegger'in özellikle dikkat çekti i ve vurgulu okudu u yer, zaman ve uzamın sezginin arı formları olmalarıyla birlikte kendilerinin de birer sezgi olmasıdır. Bunun anlamı, kendisi de birer sezgi olan zaman ve uzamın duyulur sezgi çoklu una bir birlik verme olana nın kategorilere ya da anlamının arı kavramlarına yüklenmi oldu udur. Bu konu, Heidegger'in ve Marburg Okulu Yeni-Kantçıları'nın Kant yorumu arasındaki ayrımı biçimlendirir. Çünkü zaman ve uzamın kendilerinin de birer sezgi (formel sezgi) olarak anla lması anlamının duyarlı a etkisini açıklar. Nitekim Marburg Okulu, *B Dedüksiyon*'da yapılan ayrımı, Heidegger'den tamamen farklı bir biçimde çözümleyerek, sezgi çoklu unun birli ini anlamaya ya da anlamının arı kavramları olarak kategorilere yükler ve bu yolla da duyarlı ı anlamada eritir (Heidegger 1997: 91–92). Bu tartışmanın çıkı noktasını daha iyi anlamak için Kant'ın B 160a'da söz konusu ayrımı nasıl açıkladı nı irdelemek yerinde olacaktır:

Uzam, nesne olarak tasarımılandı nda (geometride yapıldı ı gibi) sadece sezginin formu olmaktan çok daha fazlasını, çoklu un birli ini içerir. Bu çokluk, sezgisel tasarımda duyarlı ın formu açısından verili olandır. Bu nedenle de *sezginin formu* yalnızca çoklu u verir. Oysa formel *sezgi* tasarımların birli ini verir. Estetikte bu birli i, onun arı bir biçimde tüm bu kavramları önceledi ini vurgulamak için, sadece duyarlı a ait bir birlik olarak açıkladım. Buna ra men bu birlik bir sentezi ancak duyulara ait olmayan bir sentezi gerektirir. Duyulara ait olmayan bu sentez aracılı ı ile tüm zaman ve uzam kavramları da olanaklı olur. Bu nedenle, (anlamının duyarlı ı belirlemesi nedeniyle) zaman ve uzam öncelikle sezgi olarak verilir. A priori sentezin birli i zaman ve uzama aittir; anlamının arı kavramlarına de il (Kant 1965: 170–171).

Heidegger, irdelenen dipnotu temel alarak bir takım sonuçlara ula ır: Her eyden önce zaman ve uzam, duyulur sezginin formlarıdır. İkinci olarak zaman ve uzam birer sezgi olmakla birlikte arı sezgidir ve arı sezgi çoklu unu içerir. Arı sezgi çoklu u, birli i açısından belirlenen çokluktur. Son olarak, çokluk kendinde bir bütündür ancak bu bütün farklı parçaların birle imi de il, her tekil parçanın kendisinden kökensel olarak önce olan bir bütündür. Heidegger'in ula tı ı sonuçların ortak paydasını, Kant'ın söz konusu dipnotta sezgiye öncel olan bir birlikten söz etti i savı olu turmaktadır. *A kınsal Estetik*'te duyarlı a ait olan bu birlik, burada duyulara ait olmayan bir sentezin önceli ini gerektirmektedir. Duyulur sezgi çoklu unun birli inde duyulara ait olmayan bir sentez varsayılmaktadır. Heidegger'e göre, Kant sentez kavramını oldukça belirsiz bir biçimde kullanmaktadır. Bu nedenle, Kant'ın B 160a'da sözünü etti i sentez gerçek anlamda bir sentez de ildir. Burada, duyulur sezgi çoklu unun birli i olarak sezginin arı formlarına yani zaman ve uzama ait olan sentez, kavramsal bir sentez olarak verilmektedir. B 160a'nın gönderimde bulundu u sentez, *synopsis*'tir. Çünkü sentez, daha önce irdelendi i gibi, farklı ö eleri bir kavram altında bir araya getirme, birle tirme anlamına geliyorken, *synopsis* 'tek'li in (tek olmanın) verdi i kökensel birli i anlatır. Kant'ın kullandı ı ancak pek fazla üzerinde durmadı ı bu kavram *Arı Usun Ele tirisini* A 97'de irdelenir:

E er her tasarım, bir di erinden tamamen ayrı ise... Bilgi gibi bir ey asla ortaya çıkamaz. Bilgi, temel olarak tasarımların kar ıla tırıldı ı ve ili kilendirildi i bir bütündür. Sezgisinde çokluk içeren duyuya ben *synopsis* diyorum. Ancak böyle bir *synopsis*'e bir sentezin uygun gelmesi gerekir. Alıcılı ın bilgiyi olanaklı kılması, kendili indenlik ile birle mesinde gerçekleşir. Bu kendili indenlik, bilgi için gerekli olan üç sentezin temelidir: Tasarımların kavranması, sezgide bilincin

yaptı ı de i iklikler, tasarımların imgelemde tamamlanması ve bir kavramda tanımlanması. Bu üç öznel kaynak anlamının kendisini olanaklı kılar – ve sonuç olarak tüm deneyimin deneysel olarak üretilmesi ya da olu turulmasını da (Kant 1965: 130).

Heidegger'e göre, Kant'ın *synopsis* kavramı da duyulur sezgi çoklu unun birli ini tam anlamıyla kar ılamakta yetersizdir. Çünkü *synopsis* e er çoklu un bir arada, zaman-uzamın birli i olarak (A 97'de betimlendi i gibi) verilmesi ise, bu durumda hala sentez anlamı ta ımaktadır. Heidegger *synopsis* yerine *syndosis* kavramını kullanır. *Syndosis* (*sun* ve *dosis*) çoklu un birli inin kökensel birlikle bütünlü ü, onun bir devamı olması anlamında birle me ya da bütünlü medir. *Syndidomi*, bir eyle birlikte, bir eyle bir arada ya da bir bütün olma anlamında, bir eyi aynı zamanda bir ey olarak vermektir. Zaman ve uzam arı sezgi olarak *sendotiktir* (Heidegger 1965: 49). Dolayısıyla da çoklu u birli in bütünlü ünden gelen, onun bir devamı olan kökensel bir birliktelik olarak verir. Di er yandan, *syndosis* Kant'ın kullandı ı bir kavram de ildir. Heidegger için, *syndosis* zaman ve uzamı sezgi olarak verendir. Bu nedenle, zaman ve uzam, öncelikle sezilebilen bir ey olarak aç ı a çıkar. Heidegger, bu yolla, zaman ve uzamın hem kendilerinde birer sezgi hem de sezginin formları olma ikilemini açıklı a kavu turmu olur:

Birlik ya da zaman ve uzama ait tekli in bütünlü üne ait olan *syndosis* aracılı ı ile zaman ve uzam, öncelikle, sezgi ya da arı sezilmi olma biçiminde verilir ve "sun"a ait olan bu birlik ve *syndosis* ya da *synopsis* sonuç olarak zaman-uzama aittir; anlamının kavramlarına de il. Ba ka bir deyi le, *syndosis*in birli i, kavramlarda ve kategorilerde anlamının sentezine ait olan bir birlik de ildir (Heidegger 1965: 50).

Heidegger için, zaman ve uzamın birer sezgi olarak verilmesi, benzer eylerin sentez etkinli inde bir kavram altında birle tirilmesinden önce gelir. Bunun en açık temeli de zaman ve uzam arı sezgilerine ait birli in ya da zaman ve uzamda apriori olarak içerilen çoklu un birli inin kavramsal sentez (*synthesis Intellectualis*¹²)'den de il, *syndosis*'ten gelmesidir. Bu anlamda, sentez karma ık çokluk üzerinde etkinlikte bulunurken, *syndosis* arı olarak türde olan zaman-uzam çoklu unu tek bir sezgiye getirir. Heidegger'in buradaki temel savı, anlamının arı kavramları ya da kategorilerin sentetik birli inin *sendotik birli in* kökenselli ini varsaydı ıdır: "Kant, sezginin formlarının sadece çoklu u verdi ini söylerken onların birlikten yoksun oldu unu anlamaz. Fakat bu birli in henüz tüm kavramsal belirlenimler tarafından lekelenmemi oldu unu anlar" (Heidegger 1997: 91). Dolayısıyla, duyulur sezginin çoklu unun zaman ve uzam olarak verili olan birli i kavram-öncesi birliktir. Kavramsal birlik, formel sezgi ile gelir. Bu nedenle, Heidegger'e göre, formel sezgi türetilmi olandır ve aynı zamanda kavramsal olan ya da kategoriler de türetilmi tir (Marburg Okulu ile tamamen kar ıt). "Formel sezgi sentetik bir birliktir ve bu sentetik birli in çoklu u verme olana ı daha kökensel bir birlikle olan ili kisinde temellenir" (Heidegger 1997:

¹² Kant, *Arı Usun Ele tirisi*'nin *B Dedüksiyonu*'nda iki tür sentezden söz eder. *A Dedüksiyon*'un, sentezi üçlü bir yapıda ele almasına kar ın *B*'de bu, ikiye indirgenir. 15/21. kısımlar arasında "synthesis Intellectualis" ya da "kavramsal sentez"den, 24/26. kısımlarda "synthesis speciosa" ya da "figüratif sentez"den söz eder. Kant'a göre, bu iki sentez a kınsal sentezin iki biçimidir. Bu konu bir sonraki bölümde irdelenecektir. (Bz."synthesis intellectualis" (Kant 1965: 151–160), "synthesis speciosa"(Kant 1965: 164–173).

95). “Çoklu un zaman ve uzamdaki birli i sonradan gerçeğe tirilen bir birle tirme edimi de ildir. Zaman-uzam daima ve hâlihazırda kendinde bir bütündür, tektir ve parçalarına yani ayrı ayrı zaman ve uzamlara önceldir” (Heidegger 1997: 92). Heidegger, zaman ve uzamın birli ine ait öncelik ya da kökensellik savı do rultusunda Kant'ta temel sorunun birlik oldu u sonucuna varır. Bu birlik, daha önce irdelendi i gibi, her tür belirlenim ve kavrama önceldir. Ancak bu, onun duyulara ait oldu unu da göstermez. Burada soru, ‘o halde bu birlik neye aittir, kökeni ve olana ı nedir?’ biçiminde aç ı a çıkar. Sorunun yanıt ı için iki seçenek bulunmaktadır. Ya bu birlik anlamaya aittir ya da Kant'ın *A Dedüksiyon*'da bilginin üç temel kayna ı olarak açıkladı ı yapıları bir araya getiren “imgelem yetisi”ne aittir (Heidegger 1997: 92).

Heidegger, birlik ya da sentez konusunda Kant'ı yeterince açık bulmaz. Kant, sentez ba lı ı altında bir dizi görüngüyü ayırım yapmaksızın ve ortak kökenini açıklamaksızın bir araya getirmi tir. Bu görüngüler, üç biçimde özetlenebilir: İki, *sendotik birlik* ya da tekli in-bütünlü ün kökensel birli idir. kincisi, sentetik birliktir ve kategorilerin ya da anlamının arı kavramlarının yargı ile olan ili kisini olanaklı kılar. Üçüncüsü, *syndosis* ve *sentezin* bilgide, *dü ünen sezgi* olarak birle tirilmesidir. Sonuç olarak, *Arı Usun Ele tiris*'nin temel sorunu sentezdir. Di er yandan, sentezin merkezi rolü, onu neyin olanaklı kıldı nı anlamayı gerektirir. Heidegger, *A Dedüksiyonu* temel alarak, Kant'ın *B Dedüksiyon*'daki açıklamalarını bir kenara bırakır. B 160a'daki birlik dü üncesini *syndosis*'e, duyulur sezgi çoklu unun kökensel birli i olarak zaman-uzam arı sezgilerine yükler. Ancak Kant'ın *A kınsal Dedüksiyon*'daki temel tasarısı, kategoriler ve duyulur sezgi çoklu unun birbirine nasıl uygun geldi inde odaklanmaktadır. Kant, bu sorunu, *B Dedüksiyon*'da, tamalgının sentetik birli i ile çözümler. Heidegger'e göre, *B Dedüksiyon*, *A Dedüksiyon*'daki anlama ve duyarlı ın ortak kökü olan imgelem dü üncesini bir kenara bırakmı tır. Kant, burada, tamalgının sentetik birli ini, çoklu un kökensel birli ine ve dolayısıyla, duyulur sezgiye önceler. *B Dedüksiyon* için, tamalgının sentetik birli i kökensel bir birliktir.

Heidegger, *Arı Usun Ele tiris*'nin varlıkbilimsel yorumunda *B Dedüksiyonu* bir yana bırakarak Kant'ın *synopsis* kavramı ve *A kınsal Estetik*'te zaman-uzamın öncelikle sezginin formları olmasını temel alır. Sentezin kökeninin *a kınsal imgelem* oldu u sonucuna varır. Kant'ın kategoriler ve duyulur sezgi çoklu u arasındaki uygunlu u açıklama tasarısında da Heidegger, *B Dedüksiyon*'daki *figüratif sentez*'i de il, *ematizm*'i önceler. Çünkü burada Kant, kategoriler (metafizik anlamda ‘varlık’) ve zamanın kendisi ya da kökensel zaman arasındaki ba ntıyı açımlayarak kategorilerin çoklu a uygunlu unu da temellendirmi tir. Kant'ın A143 B183'te belirtti i gibi, “gerçekli in tüm eması zamanda¹³ olu turulur” (Kant 1965: 184). Sonuç olarak, Heidegger, Marburg Okulu Yeni-Kantçıları'nın aksine, *figüratif sentez*'i temel almaz.

¹³ Ancak burada Kant'ın zamandan anladı ı ey bir tür ard ıklıktır. Bu anlamda, Kant ve Heidegger'in zaman anlay ı birbirine taban tabana kar ıttır. Heidegger'in ekstatik zamansallı ına kar ın Kant, ard ık-çizgisel bir zaman anlay ı na sahiptir. M. Sandbothe, bu iki zamanı modern zaman felsefesinin temel ayrımı olarak açıklar. Ona göre, Kant zamanın farklı açıklıklarında de il çizgisel bir zamanı açıklamaktadır. Kant'ın ‘geçmi ’ten anladı ı artık olmayan, ‘gelecek’ten anladı ı henüz olmam ı olandır. Heidegger ise, üç boyutlu bir zaman anlay ı na sahiptir. Bu zaman, olagelen bir geçmi ve bu geçmi i biçimlendirmek

Formel Sezginin Türetilmesi:

B Dedüksiyon

A kınsal Dedüksiyon'un tasarısı, kategoriler ve duyulur sezgi ili kisinin açılmasındadır. Bu tasarının gerçekleştirilmesi için kınsal sentezi zorunlu kılar. *B Dedüksiyon*'da kınsal sentez iki biçimde irdelenir: 'kavramsal' ya da 'kategorik' sentez (*synthesis intellectualis*) ve 'figüratif sentez' (*synthesis speciosa*). *Figüratif sentez*, *Arı Usun Ele tirisini*'nin farklı yorumlanmasında önemli bir konudur. Kant, *B Dedüksiyon*'da formel sezgi olarak zaman ve uzamı *figüratif sentez* temelinde biçimlendirir ve bilginin oluşumunda zaman ve uzamın *sezginin formları* olarak değil, *formel sezgi* olarak ilgilenebileceğini açıklar. *B Dedüksiyon*'un 24. kısmı *figüratif sentez* için hazırlayıcı bir taslak çizer. Kant burada, sentezin arı-mantıksal ve anlamaya ilişkin olduğuunu tanımlar. Dolayısıyla, kategoriler ve sezginin nesnelere ilişkin anlamaya aracılığıyla birbirleriyle ilişkilendirilir. Ancak burada sentezin sezgiyi belirlemesi söz konusu değildir. Sezgi, duyulur bir sezgidir. Kant'ın sözünü ettiği bu sentez, *kavramsal-kategorik sentez*dir. Diğer yandan, Kant'a göre, sentezin hiçbir durumda sezgiyi ya da duyulur sezgi çokluğunu etkileyip belirlemediği bu sentez, kategoriler ve sezginin nesnelere arasındaki ilişkinin olanağını açıklama konusunda ciddi bir eksiklik barındırmaktadır. Kant, B 150'de bu eksikliğin, "kavramsal-kategorik sentezin, sezginin apriori formlarından soyutlanmaması" (Kant 1965: 164) biçiminde açıklar. Bu nedenle, *B Dedüksiyon A kınsal Dedüksiyon*'un temel tasarısını gerçekleştirilebilmesi için sezginin apriori formlarında temellenen bir sentezi açıklamalıdır. Bu sentez, duyunun apriori formlarını kategorilere ya da anlamının arı kavramlarına göre belirleyebilmelidir. Kant, bu senteze *figüratif sentez* adını verir.

A kınsal Estetik, duyulur sezgi nesnelere ilişkin sezginin formlarında verilmesi zorunlu olduğunu biçimlendirir. *B Dedüksiyon*'da bu zorunluluğu, "duyu formlarının *figüratif sentez* tarafından kategorilere göre belirlenmesi gerektiği" (Kant 1965: 167) eki yapar.¹⁴ Burada temel sorun, anlamaya ve duyarlılık arasındaki ilişki değil, anlamının duyarlılığı etkilemeye, onu belirleme ya da biçimlendirme kapasitesidir. Bu anlamda, *figüratif sentez* duyuların apriori belirlenimidir.¹⁵ Kant, zaman ve uzamın *sezginin*

üzere ona doğru açılan bir geleceğin "otantik an" (*Augenblick*)'da bir bütün olarak açığa çıkmasıdır (Sandbothe: 2003: 1-2).

¹⁴ Y.M.Senderowicz'e göre, kategoriler ve duyulur sezgi arasındaki ilişki sorunu kategorilerin sezgi nesnelere ilişkin mi yoksa sezginin genel olarak nesnelere ilişkin mi uygun geldiği ya da uyarlanabilir sorunundaki belirsizlikten kaynaklanmaktadır. Eğer buradaki genel olarak, 'hepsi' anlamına geliyor ise bu durumda kategorilerin sezginin tüm nesnelere uygun gelmesi gerekir ki bu da Kant'ın *figüratif sentez* neden gereksinim duyduğunu açıklayamaz. Çünkü bu durumda *figüratif sentezin*, *Arı Usun Ele tirisini*'nde rolü kalmaz. Ancak *B Dedüksiyon*'da yalnızca anlamının duyarlılığı belirlediği irdelenir. Bu belirleme için de *figüratif sentez* gereksinim vardır (Senderowicz 2004: 757-758).

¹⁵ Kant'ın *B Dedüksiyon*'da kınsal sentezi kavramsal ve figüratif olarak ayırması yargının olanaklılığı ve bu iki sentez biçimi arasındaki ilişki sorununu açığa çıkarır. Bu konuya ilişkin yorumlardan biri B. Longuenesse'e aittir. Longuenesse, Kant'ın bu iki sentezinin birleştirilmesiyle yargının temeline ulaşabileceğini savlar. Kavramsal olmayan *figüratif sentez*, *Estetik*'te tartışılan sentezin formlarını yani sezginin formlarını oluşturur. Longuenesse bunu, *A kınsal Dedüksiyon*'un *figüratif sentez* ile tamamlanmasının gerekçesi olarak açıklar ve kavramsal sentezi *figüratif sentez*'e indirgenmiş olur. Sonuç olarak, anlamının arı

formları olarak öncelendi i *A kınsal Estetik* ile ili kıyi kesmi görünmektedir. Kant'a göre, e er bir nesne zamanda ve uzamda ise, zamanın ve uzamın tasarımsal niteli i (formel sezgi) tarafından belirlenmi olması gerekir. Nesnelere zamansal-uzamsal belirlenimlerinin bilinmesi onların sezgide verili olmasında temellendirilemez. Bu nedenle, Kant, kategorilerin duyulur sezgiye uyarlanmasını ya da uygunlu unu ve bilginin olana ını *figüratif sentez*'de açıklı a kavu turur. Sonuç olarak, *figüratif sentez*, a kınsal imgelemin i leviyle özde le tirilmi olur. Heidegger'in Kant'ın *B Dedüksiyon*'da a kınsal imgelemi kavramsal olmayan yani deneysel senteze indirgedi i savının temelini tam da bu özde lik olu turmaktadır.

Senderowicz, Kant'ta a kınsal imgelemin üç temel niteli ini öyle özetler: A kınsal imgelem, duyunun formunu tamalgının birli i açısından apriori olarak belirleme yetisidir. Anlamanın duyarlı a olan etkisidir. Bu anlamda, anlamanın duyarlı a ilk uyarlanma yoludur ve tüm di er uyarlamaların da temelidir (Senderowicz 2004: 758). Senderowicz'in açıklamaları, Kant'ın *B Dedüksiyon*'da a kınsal imgelemi *figüratif sentez* ile özde le tirdi ini tanıtlamaktadır. Bunun en açık sonucu, Kant'ın imgelemin a kınsal sentezini tamalgının birli ine ba ımlı kıldı ıdır. Kant'a göre, *figüratif sentez*'in kökeni dü ünçenin kendi üzerine dönmesidir. Bu ba lamda, *B Dedüksiyon*, tamalgının sentetik birli i olarak bilincin birli ine ba lıdır ve onda temellenir. Çünkü Kant için, ne arı zamansal çoklu un kendisinde ne de deneysel sentezde (ya da *figüratif sentez*) birlik yoktur:

Kant için, formel sezgi olarak zaman arı bir zamandır ve çoklu u kendisinde a priori olarak ta ır. Zaman yalnızca birlik de il, arı kavramlarla ili kili bir birliktir. Bu nedenle, ne deneysel sezginin kendisinde ne de arı zamansal formun birli inde tek tek birlikler yoktur. Bilinçte görünenin tasarımı sezgisel içerikler çoklu unun tasarımıdır (Morrison 1978: 183).

E er deneysel sezginin kendisinde anlamanın do rudan ortaya koydu u sentetik bir birlik yoksa bu durumda, anlama deneysel sezginin sentetik birli i için temel olma i levini tüm sezginin formuna ait olan bir sentez yani zaman aracılı ı ile dolaylı olarak gerçekle tirir. Anlama, arı zamansal çoklu un arı kavramlarda tasarımılanmasında deneyimin kategorileri ya da deneyimin birli ini olu turur. Kant'a göre, “deneyime ya da *formel zamanın* kendisine ait olan tüm bu birlik bilincin sentetik birli inden çıkar ve zorunlu olarak zamanla ili kilidir (B 159)” (Kant 1965: 169). Di er yandan, bilincin sentetik birli i, kendinde zamansal de ildir. Kant A 103'te öyle açıklar: “Bilincin birli i kavramsaldır, zamansal de ildir” (Kant 1965:133-134). Kant, burada, a kınsal bilincin zamansal olamayaca ını ancak deneysel bilincin zamansal olabilece ini anlatır. Çünkü kavramsal tamalgının kendi kendisine dönen ya da kendisi ile özde olan öznesi Kant için ‘kendilik-bilinci’dir ve bu bilinç, deneysel bilinçte bulunamaz. Kant A 107'de öyle açıklar: “kendili in de i meyen ve kesintisiz yapısı, iç görünülerin altında gösterilemez. Böyle bir bilinç genellikle iç duyu ya da deneysel tamalgı olarak adlandırılır. Deneysel kendilik-bilinci, bir öznenin sezgisi de ildir; öznel açılımlar olarak görünülerin bilincidir” (Kant 1965: 136).

Kant, bilincin sentetik birli i ya da tamalgının a kınsal birli i olarak ‘kendilik-bilinci’ni deneysel de il, a kınsal olarak temellendirir. Bu birli in a kınsal

kavramları yargı i levinden türetilmekte ve anlama her eyden önce yargı i levi olarak irdelenmektedir (Allison 2000: 72-73).

çözümlemesinin amacı, bilincin öznesinin de i meyen-kesintisiz ve dolayısıyla, zamansal olmayan - Kant, zamanı bir tür *ardı ıklık* ve bu ba lamda da *de i imin formu* olarak görür – bir ‘özne’de açıklanmasıdır. ç duyu öznelidir. A kınsal olarak bilinç ise tamamen nesnelidir ve a kınsal nesnenin apriori tasarımıdır. Bu nedenle, deneyimi olanaklı kılan apriori ko ulların kendisi ile aynı oldu u tek bir a kınsal nesne vardır. Dolayısıyla, arı nesnel bilinç ile de i en öznel (deneysel) bilinç birbirine kar ıttır. Sonuç olarak, nesnel birli in apriori tasarımı, de i meyen-kesintisiz bir ‘ben’ ile ili kilidir. ‘Ben’, arı tamalgının öznesidir. Bu ba lamda, Kant kendilik-bilinci olarak nesnel birli in apriori tasarımı ve dolayısıyla her tür sentez olana ını de i imin formu olarak anladı ı formel zamana kar ıt bir biçimde açıklar. Bu, sentezin ve her tür birli in kökeninin zamansal niteli inden soyutlanmasıdır. Ancak buradan da anla ılaca ı gibi, Kant’ın a kınsal tamalgının sentetik birli inden türetti i sözü edilen zaman, formel bir zamana kar ılıklı gelir. Formel zaman, sezginin formu olarak zaman de il, bir tasarım olarak zamandır ve Heidegger’in Kant yorumunu biçimlendiren temel noktalardan birini de bu konu olu turur. B 160a’daki ayrımın önemi burada gizlidir. kincil-türetilmi olan zaman bir tasarım olarak zamandır. Zamanın kendisi de ildir. Kant’ın *B Dedüksiyon*’da ve onu tamalgı ile ili kilendirirken irdeledi i zaman, zamanın kendisi de il, tasarımıdır. Sonuç olarak, Heidegger’in *Arı Usun Ele tirisisi*’ni ‘zaman’ ve ‘varlık’ arasındaki kökensel ili ki konusunda ilk örnek olarak yorumlamasının temelinde Kant’ın *ematizm*’de açıkladı ı zaman anlayı ı yer alır.

B Dedüksiyon’da Kant, bilincin birli ini, bilincin zamansallı ına mantıksal olarak önceler. Bu anlamda, de i imin formu olarak zaman, bilinci birbirinden farklı ardı ık ‘an’lara ayırır. Kant’ı bir bilgikuramcı olarak yorumlayan R. P. Morrison’a göre, “Kant, bilgikuramsal bir ö retiyi kabul eder. Sezgide birlik yoktur. Zamanın synoptik oldu u do ru olsa da bu synopsisin olana ı arı sezginin sentezine ba lıdır” (Morrison 1978: 185). *Arı Usun Ele tirisisi*’nin bilgikuramsal yorumunun temelinde tamalgının sentetik birli i ve öznesiyle özde le en a kınsal nesne tasarımı kendisinde zamansal kökeninden soyutlanmı olması bulunmaktadır. Kant, *A kınsal Estetik*’ten ve oradaki zaman anlayı ndan (sezginin arı formu ve arı sezgi olarak zaman) dönü ü, *B Dedüksiyon*’daki formel zaman (sezgi) ile temellendirmeye çalı ır. Kant’ın hem sentezin anlamı hem de zaman ve uzam konusundaki belirsizli i *Arı Usun Ele tirisisi*’nin farklı bakı açılardan yorumlanabilmesine olanak sa lamı tır. Özellikle B 160a’daki sezginin formları / formel sezgi ayrımı bu bakı açılarının geli tirilmesinde önemli bir yere sahiptir. Heidegger’in B160a’nın kılavuzlu unda geli en varlıkbilimsel yorumu ve temel varlıkbilim tasarısı kapsamında zaman formu olarak sezginin formunu bilincin birli ine önceleme ve sentezi varsayan bir zaman de il, sentezin varsaydı ı bir zaman anlayı ı geli tirmesi söz konusu bakı açılara önemli bir boyut kazandırmı tır. Bu ba lamda, *Kant’ın Arı Usun Ele tirisinin Fenomenolojik Yorumu*’nda Heidegger, “Kant’ı Yeni-Kantçılı ın Kant’ından korumak gerekti ini” (Heidegger 1997: 210) savlar. Burada özellikle Marburg Yeni-Kantçıları’na gönderimde bulunmaktadır. Heidegger’e göre, “Yeni-Kantçılar *A kınsal Dedüksiyonu* yanlı yorumlamı tır” (Heidegger 1997: 145). Çünkü “anlamanın arı kavramlarının dedüksiyonu kategorilerin kökensel-varlıkbilimsel temelini açıklanmasında içerilir” (Heidegger 1997:207). Heidegger için, bu yargı, *syndosis*’in temeli yani imgelemin a kınsal sentezidir. Ancak Yeni-Kantçılar, Kant’ta *A kınsal Estetik*’i, *A kınsal Mantık*’a indirgeyerek duyarlı ıda

anlamaya indirgemi olur. Bu nedenle, Yeni-Kantçılar için zaman ve uzam, anlamının arı kavramlarından türetilmi tir.

Yeni-Kantçılar için, Kant'ta zaman formel zamandır ve bilincin a kınsal birli i tarafından olu turulur. Yeni-Kantçılar'ın temel savı, Heidegger'in bilincin yitimselli inde temellendirdi i sezginin formu olarak zamana kar ıt bir biçimde bilincin birli i ve bu birli in *a kınsal nesne* ile özde li inde temellenen bir *sonsuzluk* anlayı ıdır. Yitimli olanı olanaklı kılan sonsuzluk dü üncesi temelinde açıklanan *nesnelli in* ta kendisidir. Di er yandan, Yeni Kantçılar'a göre, Heidegger'in Kant yorumu *Arı Usun Ele tirisi*'ndeki *nesnellik* olana ını ortadan kaldırmakta ve "a kınsal ya da ideal bir özne"¹⁶ (Raffoul 1996: 532) tasarımı içerisinde eritmektedir.

Zamanın Anlamada Olu turulması:

Sonsuzluk ve Nesnellik Ba ıntısı

Marburg Yeni-Kantçuları ve Heidegger arasında geli en tartışmaların temelinde Kant'ta anlama ve duyarlık arasındaki ili kinin ne oldu u sorunu bulunmaktadır. Heidegger için, Kant'ın bu konudaki dü ünceleri yeterince açık de ildir. Kant, anlama ve duyarlı ı birbirinden ba ımsız yetiler olarak açıklar. Di er yandan, bu birbirinden ba ımsız yapıların birbiri ile ili kisi de zorunludur. Kant, bu ili kide *imgelemin a kınsal ematizm*'ini temele alır. mgelemin a kınsal ematizmi anlamının arı kavramları ya da kategorilerin, sezginin arı formlarında ematize edildi i yerdir. Sonuç olarak, anlama ve duyarlık ili kisine ait tartışma zaman ve uzam tartışmasına dönü ür. Bu tartışmanın temel tasarısı, zaman ve uzam arı sezgilerinin apriori biçiminin açıklı a kavu turulmasıdır.

Marburg Okulu Yeni-Kantçuları için, Kant'ın duyarlık ya da arı sezgi olarak adlandırdı ı yeti ba ımsız bir yeti de ildir. Bu yaklaşı ma göre, duyarlı ın apriori-formel yapıları bilginin alıcılı ı ya da nesnesini alması için anlamının mantıksal yetisinden türetilmelidir ve aynı zamanda yalnızca bu yetiden türetililebilir. Dolayısıyla, anlamının mantıksal i levi ya da yetisi duyarlı a önceldir, onun temelidir. Kant için, duyarlı ın bu a priori-formel yapıları zaman ve uzam oldu undan, Marburg Okulu, *B Dedüksiyon*'u temele alarak, zaman ve uzamın anlamının mantıksal i levinin bir sonucu oldu unu savlamaktadır:

Yeni-Kantçılık için, Kant'ta deneyimin birli ini arı olarak mantıksal-formel yapılar sa lamaktadır. Dolayısıyla, a priori us ile a posteriori duyulur deneyim arasındaki dolayım formel mantı a aittir. Çünkü Yeni-Kantçılar'ın genel bakı açısına uygun bir biçimde kategoriler ve duyulur sezgi arasındaki dolayım sadece mantıksal olarak açıklanabilir (Friedman 2002:265).

¹⁶ F. Raffoul'a göre, Heidegger'in *Arı Usun Ele tirisi*'ne ili kin açıklamaları, Kant ve Heidegger arasında 'a kınsal idealizm'den kaynaklanan dü ünsel yakınlı ın tanıtıdır. Raffoul'un temel sorunu Heidegger'in temel varlıkbilim tasarısını nasıl olup da Kant'ın *a kınsal idealizmi* içerisinde konumlandırabilirdir. Onun bu soruya verdi i yanıt, Heidegger'in de a kınsal idealizm içerisinde de erlendirilebilece i savında odaklanır. Raffoul bu savını Heidegger'in *Fenomenolojinin Temel Sorunları* yapıtından alıntıladı ı açıklamalarla destekler: "Özne ya da Dasein'a geri dönmek sadece Kartezyen Felsefe'nin bir karakteristi i de ildir. Aksine bu dönü , her felsefe ve her varlıkbilimin de i mez niteli idir" (Raffoul, 1996: 532).

Marburg Okulu Yeni-Kantçılıarı'nda, özellikle de Rudolf Carnap'ta¹⁷, *Arı Usun Ele tirisi* tamamen mantıksal-yöntemsel sınırlara indirgenerek yorumlanır. Bu yorumun dayanak noktasını Kant'ın 'kendinde ey'¹⁸ ve görünü arasında yaptığı ı ayırım olu turur. Heidegger'e göre, "bu ayırım, gerçek anlamda bir ayırım de ildir. Kendinde ey ve görünü iki ayrı ey de il, aynı eyin farklı biçimleridir" (Heidegger 1965: 37). Marburg Okulu ise, Heidegger'e kar it olarak, Kant'ta 'kendinde ey' ve 'görünü 'ün iki ayrı ey oldu unu savlar. Hermann Cohen'e göre, "kendinde ey kavramı metafizik bir kavram de il, bilimsel ve de ilkesel (mantıksal) bir kavram"dır (Gordon 2004: 230). Ancak bu betimlemede, 'kendinde ey', metafizik konumunu yitirir. Marburg Yeni-Kantçılıarı'nda 'kendinde- ey'in metafizik konumunu yitirmesi, duyarlı a ba ımsız bir yeti olarak gereksinimi ortadan kaldırmak içindir. Bu yolla, Kant'ın kavramlar ve sezgiler arasında yaptığı ı ayırım, bir tür kavramsal tutarlılıkçılı a indirgenmeye çalı ılır (Gordon 2004: 230).

Marburg Yeni-Kantçılıarı için, 'kendinde ey'in algısı zorunludur. Bu, öznel bir zorunluluktur. Bunun en açık nedeni, 'kendinde ey'in dü ünçe formu olmasıdır. Biz onun aracılı ı ile dı deneyimin dolayımını kesintiye u ratırız. Bu nedenle, Kant 'kendinde ey' dü ünçesi temelinde deneyim için zorunlu olan bir ö eyi açıklamaktadır. Marburg Yeni-Kantçılıarı bu ö eyi *a kınsal nesne* olarak açıklar. A kınsal nesne, bilincin birli inin öznesi ile özde olandır. Bu nedenle, tamalgının sentetik birli i a kınsal bir birliktir ve nesnel özne kavramını temellendirir. Sonuç olarak, Marburg Yeni-Kantçılıarı, a kınsal nesnenin 'kendinde ey' oldu unu savlamaktadır. Bu türden bir yakla ım, hem duyarlı ın ya da arı sezginin nesnelere vermede dü ünçeye önceli ini hem de bu ba lamda zaman ve uzamın sezginin arı formları olarak kökenselli ini ikincil bir konuma indirgeyerek öznesi ile özde le mi nesne kavramında eritmek anlamını ta ır. Burada, 'kendinde- ey'in a kınsal nesne ile özde lenmesinin temelinde a kınsal nesnenin bizim dü ünçemizin birli inin bir i levine ait olması ve zorunlu olarak kendi kendisine dönmesi bulunmaktadır. Dolayısıyla, Marburg Yeni-Kantçılıarı için, tekil-deneysel nesnelere bir hiçtir. Formel mantı n ili kili oldu u 'genel olarak nesne' esastır. Bu durumda, gerçekli in öznesi, nesnenin gerçekli inin temeli olarak, aynı zamanda kendisi de onunla aynı temeldedir (Seth 1893: 296–297). Cohen, özne ve nesneyi dü ünçenin formlarına indirger: "Cohen'e göre, form ilkel bir edim de ildir. Fakat fiziksel olu un bütünüdür. Bu anlamda, form di er süreçleri varsayar; onların bir parçası olarak onlara uyar. Dolayısıyla, a kınsal nesneye do ru olan a kınsal özne gerçekli in temelidir" (Seth 1893:299).

Marburg Okulu Yeni-Kantçılıarı'nın duyarlı ı, anlamaya indirgeme ve bu yolla, duyarlı ın a priori-arı formları olarak zaman ve uzamı anlamının bir i levi ile

¹⁷ M. Friedman'a göre, Carnap ve Heidegger felsefelerinin çıkı noktası aynıdır. Her ikisi de dü ünşel olarak "Ya am-Felsefesi" (*Lebensphilosophie*) ve Yeni-Kantçılık arasında bir yerde durmaktadır. Ancak ula tıkları sonuç ve bu sonuca götüren felsefi yöntem açısından ayrılırlar. Heidegger batı metafizik gelene inin, mantı ı varlıkbilimle özde le tirerek her durumda mantık temelli ve öncelikli bir felsefe yaptı ını savlar. Bu nedenle de varlıkbilimin mantıksal de il, zamansal kökenini temel alır. Carnap ise, tüm felsefenin özünü mantık olarak ve hatta formel mantık olarak biçimlendirir ve mantı ı, dü ünçesinin merkezine yerle tirir (Friedman 2000: 155–157).

¹⁸ *Ding an sich*.

ili kilendirme tasarısını Kant'ın dü ünceye yükledi i 'kendili indenlik'¹⁹ anlayı ı temellendirir. Bu, sezgisel olana kökensel bir kar ı çıkı tır. P.E. Gordon'a göre, "Yeni-Kantçılık, kendisini, dünyayı insan anlaması için bir dünya olarak açımlayan formel ko ullar konusunda Kant'ın kökensel görevinin tamamlayıcısı olarak görmektedir" (Gordon 2004: 239). Heidegger ise, bu formel ko ulları a kınsal ko ullar olarak de il, 'varolu çalar'²⁰ olarak nitelendirir. Dünyayı anlamının formel ko ulları olarak 'varolu çalar', Marburg Yeni-Kantçılığının savladı ı gibi 'us'ta temellenemez. Heidegger'de 'varolu çalar'ın temeli imgelem yetisi ve *ekstatik yitimsellik*dir.²¹ Burada, form ya da formel olan içeri in kendisine dönü ür. Bu nedenle, Heidegger, Kant'ın *A kınsal Mantık* bölümünde genel-formel mantıktan ayrı olarak içeri in, nesnenin mantı mın aray ı nda oldu unu savlar (Heidegger 1997:126–127).

Ernst Cassirer ve Cohen, 'kendinde ey' ve anlamının temel devinimi arasında bir ili ki bulma tasarısındadır. Bu tasarımın kayna ında Cassirer'in *Davos'ta Heidegger'in Kant yorumuna yönelik ele tiri*si bulunmaktadır: "Heidegger'in Arı Usun Ele tiri"ni yitimsellik kavramı ba lamında temellendirmesi, bilgi savlarının olumsal ve zorunlu olarak öznel savlar olmasıdır. Bu durum, nesnel geçerlilik olanaklarının ortadan kaldırılması tehlikesini do urur" (Hamburg 1964:215–216). Cassirer'in sözleri, Heidegger ve Marburg Yeni-Kantçılığ ı arasındaki temel sorunun *nesnellik* ya da *kategorilerin nesnel ine* ili kin oldu unu tanıtlar. Bu, *A kınsal Dedüksiyon*'un temel sorunudur. Heidegger'e göre, Kant *sentetik bilginin apriori olma olana ı aray ı nda* yitimsel yaratımı yitimli olmayan nesnelere belirlenimine getirmektedir. Ancak Cassirer ve di er Marburg Yeni-Kantçılığ ı yitimli olanın yitimli olmayanı nasıl belirleyebilece i sorununda odaklanır. Bu anlamda, Cassirer'e göre, "yalnızca bilincin a kınsal kuramı bilimsel betimlemedeki nesnellik savlarını gerekçelendirebilir. nsan, Dasein formuna dönü se de ya anan deneyime dönü ümü nesnelidir" (Gordon 2004:241). Daha önce irdelendi i gibi, Yeni-Kantçılık'ın 'form' felsefesinde deneyimi nesnel geçerlili i ile birlikte olanaklı kılan yalnızca apriori-kavramsal 'form' yani kategoriler ya da anlamının arı kavramları olabilir. Sonuç olarak, Yeni-Kantçılar B 160a'yu formel *sezgi* olarak zaman-uzam ikilisinin türetilmi li i ba lamında okur.

Cassirer ve Yeni-Kantçılar nesnel i *formun* i levi olarak betimler. Bu ba lamda, insan varolu u yitimsellikten tam anlamıyla kurtulmasa da içkin bir sonsuzlu a ula ma ve *arı formun* alanında varolu un dolaylımsızlı a götüren üst/a kınsal temelini etkileme yetisi onda mevcuttur. Cassirer için, *formun* varolu sal ve yitimli sınırlara olan a kınılı ı zamandan ba ımsız bir sonsuzluktur ve nesnel geçerlili in tek temelidir. Bu nedenle, *mundus intelligibilis* (anla ılır dünya) uzun-süre bilme yetisinin yitimli oldu u anlayı ında tutunamaz. Di er yandan, *Arı Usun Ele tiri*nde *ematizm*'in önemli bir rolü oldu u konusunda Heidegger ve Cassirer aynı dü üncededir. Çünkü *ematizm* arı kavramların tekil olarak zamanda nasıl aç ı çıkabildi inin tanıtıdır. Heidegger bu tanıtı imgelemin a kınsal sentezi olarak zamanın

¹⁹ *Spontaneitat*.

²⁰ *Existenciales*.

²¹ *Varlık ve Zaman*'da Dasein'in varolu sal açılımının varlıkbilimsel temeli *yitimsellik* olarak 'zaman'dır. Heidegger, *yitimsellik* olarak 'zaman'ın kökensel niteli ini *ek-statik* olmasında biçimlendirir. *Ek-statik* olması, 'zaman'ın 'olagelen' ve 'olmakta olan'ın bir bütün olarak aç ı çıkma olana ı olmasıdır (Heidegger 2002:277).

arı kavramlara olan önceli i ve kökenselli inde yorumlar. Cassirer ve Yeni-Kantçılar ise anlama, bilincin birli i ve bu birli in kendili indenli inde temellendirildi i için, arı kavramların zaman-uzama öncel oldu u biçiminde yorumlar. Gordon bu ayrımı, "Heidegger, ematizmi varlıkbilimsel bilgi temelinde açıklarken, Cassirer zihinsel kendili indenlik temelinde açıklar" (Gordon 2004:243) biçiminde anlatisalla tırır. Cassirer'in *Einstein Kuramı*'nda zaman ve uzama ili kin açıklamaları söz konusu yorumları gerekçelendirmektedir:

A kınal felsefe ister metafizik isterse fiziksel alanda ele alınsın zaman ve uzamın gerçekli ini sürekli temellendirmek zorunda de ildir. Ancak a kınal felsefenin i levi bu iki kavramın deneysel bilginin bütünsel yapısındaki nesnel anlamını ara tırmaktır. Zaman ve uzam birbirinden ayrı birer ey de il, bilginin kaynaklarıdır. Ancak birer kaynak olarak da ba ımsız nesnel de ildir. Deneyim olana ının ko ullarıdır (Itzkoff 1997: 32).

Sonuç olarak, Marburg Yeni-Kantçılığı tamalgı ve sezgiyi a kınal dü ünce anlayı ı içerisinde eritmi tir. Bu ba lamda, hiçbir ey dü ünceye yabancı ya da ondan ba ka olamayacaktır. Her 'ey' öncelikle dü üncenin formuna ait olan bir eydir. Bu, dü üncenin kendili indenli inin sezginin tüm alıcılı mını ve nesne tarafından etkilenmeyi kendi birli inde eritmesi demektir. "Yeni-Kantçılık için us ya da dü ünce bir ilkeden ya da kategoriden ba ka bir ey de ildir. Burada, Kant'ın kuramı bir tür ilkesellik ve deneyimin mantıksal yapısı temeline oturtulur" (Malter 1981: 540).

Heidegger'in Marburg Yeni Kantçılı ı ile taban tabana kar ıt olarak geli en Kant yorumu (ya da *Arı Usun Ele tirisini* ne ili kin köktenci açıklamaları) metnin ba langıç tümcesi ile bir bütünlük olu turur. Belki bu ba langıç aynı zamanda metnin tüm geli im sürecine ra men sonun öngörülmesidir. Zaman ve uzamın kökensel olarak sezginin formları mı (Heidegger) yoksa türetilmi olan formel sezgi mi (Marburg Okulu Yeni-Kantçılığı) oldu u ancak ba langıç tümcesine ko ut olarak anla ılabilir. "Bilgi, öncelikle sezgidir." Bu nedenle, tüm deneyim ve gerçeklik dü üncenin formel-nesnel kavramlarına indirgenemez. Heidegger, Yeni-Kantçılar'ın zihinsel kendili indenlik dü üncesinin tam kar ısına sezginin arı formu olarak zamanı koyar. Zaman, imgelemin a kınal sentezine özgü bir birlik (*syndosis*) olması bakımından anlamının arı kavramlarının, yargının ve tüm deneyimin kökensel ko uludur. Sonuç olarak, Heidegger'in *Arı Usun Ele tirisini* ne ili kin tüm açıklamaları, bilginin sezgi olması ve dolayısıyla usun kökensel yitimselli inde gerekçelenir. "Heidegger'e göre, usun kökensel yitimselli i, felsefenin hem kendisi hem de sonudur" (Christensen 1999: 428).

Kaynakça

ALLISON, H. A. (2000) "Where Have all the Categories Gone? Reflections on Longuenesse' Reading of Kant's Transcendental Deduction", *Inquiry*, 43, pp. 67-80, Taylor & Francis.

CHRISTENSEN, C. B. (1999) "What Does (the Young) Heidegger Mean by the Seinsfrage", *Inquiry*, 42, pp.411-438.

FRIEDMAN, M. (2000) *A Parting of the Ways Carnap, Cassirer, and Heidegger*, USA: Open Court Publishing Company.

— (2002) “Carnap, Cassirer, and Heidegger: The Davos Disputation and Twentieth Century Philosophy”, *European Journal Philosophy* 10: 3, pp.263–274, USA: Blackwell Publishers Ltd.

GORDON, P. E. (2004) “Continental Divide: Ernst Cassirer and M. Heidegger at Davos 1929”, *Modern Intellectual History*, 1, 2, pp. 219–248, Printed in UK.

HAMBURG, C. H. (1964) “A Cassirer-Heidegger Seminar”, *Philosophy and Phenomenological Research*, Vol.25, No.2, pp. 208–222.

HEIDEGGER, M. (1965) *Kant and the Problem of Metaphysics*, (Translated by J. S. Churchill), USA: Indiana University Press.

— (1997) *Phenomenological Interpretation of Kant's Critique of Pure Reason* (Translated by P.Emad & K.Maly), Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press.

— (2002) *Being and Time* (Translated by J.Macquarrie & E.Robinson), Oxford UK & Cambridge USA: Blackwell Publishing Ltd.

ITZKOFF, S. W. (1997) *Ernst Cassirer Scientific Knowledge and the Concept of Man*, London: University of Notre Dame Press.

KANT, I. (1965) *Immanuel Kant's Critique of Pure Reason*, (Translated by N.K. Smith), Unabridged Edition, NY: St. Martin's Press.

LLEWELYN, J. (1999) *Hypocritical Imagination: Kant and Levinas*, USA: Routledge.

MACANN, C. (1992) “Hermeneutics In Theory and In Practice”, *Critical Assessments Volume I: Philosophy*, pp.222–245, (Edited by C.Macann), London: Routledge.

MALTER, R. (1981) “Main Currents in the German Interpretation of the Critique of Pure Reason Since the Beginnings of Neo-Kantianism”, *Journal of the History of Ideas*, Vol.42, No.3, pp.531–551.

MORRISON, R. P. (1978) “Kant, Husserl, Heidegger on Time and the Unity of ‘Consciousness’ ”, *Philosophy and Phenomenological Research*, Vol.39, No.2 pp.182–198.

PALMER, R.E. (1997) “Husserl's Debate with Heidegger In the Margins of Kant and the Problem of Metaphysics”, *Man and World* 30, Printed in Netherlands: Kluwer Academic Publishers, , pp. 5–33.

RAFFOUL, F. (1996) “Heidegger and Kant: The Question of Idealism”, *Philosophy Today*, 40, 4, Academic Research Library, pp.531–547.

SANDBOTHE, M. (2003) “Linear and Dimensioned Time A Basic Problem of Modern Philosophy of Time”, *International Conference Time – New Perspectives, Einstein, Forum, Postdam*.

SENDOROWICZ, Y. M. (2004) “Figurative Synthesis and Synthetic A priori Knowledge”, *The Review of Metaphysics*, 57, 4; pp.755–785.

SETH, A. (1893) “The Epistemology of Neo-Kantianism and Subjective Idealism”, *The Philosophical Review*, Vol.2, No.3, pp.293–315.

WEATHERSTONE, M. (2002) *Heidegger's Interpretation of Kant: Categories, Imagination and Temporality*, Palgrave Macmillan.